

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ

گرایش تاریخ عمومی جهان

عنوان:

تأثیر جنگ سرد بر سیاست خارجی ایران از سال ۱۹۶۰-۱۹۷۹

استاد راهنما:

دکتر علی بیگلدرلی

استاد مشاور:

دکتر کریم سلیمانی

دانشجو:

آزاده آزادی

تابستان ۱۳۸۸

۱۳۸۸/۱۱/۰۶

انجمن اطلاعات مازان میانه
توسعه مازان

چکیده:

جنگ سرد که خود زائیده‌ی تغییر در مناسبات قدرت در میانه‌ی قرن بیستم بود، موجب شکل‌گیری مناسبات جدیدی در روابط قدرت و شرایط دیپلماتیک بین‌المللی شد. در این دوره جهان به دو بلوک شرق و غرب تقسیم شد. بلوک غرب به رهبری ایالات متحده و بلوک شرق به رهبری اتحاد جماهیر شوروی. رقابت‌ها میان دو بلوک از سال ۱۹۴۶ م. بالا گرفت و هر کدام از دو بلوک اقدام به جذب هم پیمانانی در میان کشورها کردند.

ایران از دوره‌ی قاجار مورد توجه دول قدرت مند جهان به خصوص روسیه و انگلیس بود، اما در قرن بیستم آمریکا و شوروی پس از جنگ تا مدت‌ها نیروهای خود را از ایران خارج نکردند. نقطه‌ی عطف این دخالت‌ها کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ش. بود که باعث سقوط دولت مصدق شد.

در این بین ترس از شوروی، نفوذ حزب توده و انتشار افکار کمونیستی و بی‌اعتمادی به آنان، سیاست خارجی رژیم پهلوی را به سوی آمریکا سوق داد شاه گمان می‌کرد که نفوذ و توسعه‌ی کمونیسم در میان کشورهای همسایه‌ی ایران باعث تزلزل پایه‌های حکومت او در داخل می‌شود، بنابراین به صورت مستقیم و غیر مستقیم در امور کشورهای همسایه دخالت می‌کرد و به صورت یک نقطه‌ی اتکاء بلوک غرب برای جلوگیری از نفوذ بلشویسم به خاورمیانه که دارای منابع نفتی فراوانی بود، درآمد. این رساله در پی بررسی روند این تحولات است.

واژگان کلیدی: جنگ سرد - سیاست خارجی ایران - بلوک غرب - بلوک شرق - کمونیسم - دکترین نیکسون.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
بخش اول: بخش مقدماتی	۱
فصل اول: مقدمه	۲
۱- درباره موضوع	۲
۲- بیان مسئله و پرسش‌های اصلی	۲
الف- سؤال تحقیق	۳
ب- فرضیه تحقیق	۳
۳- اهمیت مسأله	۳
۴- پیشینه و ادبیات تحقیق	۴
۵- دشواریها و موانع تحقیق	۴
۶- سازمان تحقیق	۵
۷- تعریف مفاهیم و اصطلاحات	۷
۸- بررسی و نقد منابع اصلی	۷
بخش دوم: جنگ سرد از آغاز تا دکترین آیزنهاور	۱۳
فصل اول: مبانی جنگ سرد	۱۴
۱- جنگ	۱۴
۲- جنگ سرد و تئوریهای آن	۱۵
۳- جنگ سرد از نظر بلوک شرق	۱۸
۴- جنگ سرد از نظر بلوک غرب	۱۸
فصل دوم: فرآیند شکل‌گیری نظام دوقطبی	۲۰
۱- سیاست مهار- دکترین ترومن	۲۶
۲- بحران برلین و تشکیل ناتو	۲۸
۳- استراتژی دفاع از پیرامون دکترین آیزنهاور	۲۹
بخش سوم: ایران در مواجهه با جنگ سرد	۳۱
فصل اول: ایران و آغاز جنگ سرد	۳۲
۱- ایران در مواجهه با شوروی	۳۳

۳۷	۲- ایران در مواجهه با آمریکا
۳۸	۳- علل و زمینه‌های گرایش ایران به غرب
۳۸	الف) سیاست‌های خصمانه اتحاد جماهیر شوروی و نگرانی شاه از پیشرفت کمونیسم
۳۹	ب) فعالیت حزب توده
۳۹	ج) موازنه منقی مصدق و کودتای ۲۸ مرداد
۴۰	د) الحاق ایران به پیمان‌های منطقه‌ای (بغداد سنتو)
۴۱	ه) کودتای ۱۹۵۸ عراق و افزایش قدرت ناظر و نزدیکی هر دو به شوروی
۴۲	فصل دوم: ایران و آمریکا (کندی- جانسون)
۴۲	۱- شاه و کندی، فشار برای اصلاحات
۴۳	۲- لیندون جانسون و شاه، سخت‌گیری شاه
۴۵	فصل سوم: دکترین نیکسون، زمینه‌های تاریخی و علل شکل‌گیری
۴۵	۱- بحران شبه‌جزیره کره
۴۶	۲- نبرد ویتنام
۴۸	۳- دکترین نیکسون
۴۸	الف) اصول و مبانی فکری
۴۹	ب) اهداف اصلی، واقعیت پنهان
۵۱	فصل چهارم: علل و اهداف گزینش ایران در راهبرد منطقه‌ای آمریکا
۵۱	۱- موقعیت راهبردی
۵۲	۲- مبارزه با نفوذ و توسعه شوروی در خلیج فارس
۵۴	۳- تحولات خاورمیانه، تثبیت حاکمیت مجدد آمریکا
۵۵	۴- ثبات و آرامش داخلی
۵۶	۵- انگیزه توسعه‌طلبی در سیاست خارجی پهلوی دوم
۵۶	۶- پیوندهای عمیق دوستی بین شاه و طراحان راهبرد منطقه‌ای آمریکا
۵۸	فصل پنجم: تجهیز ارتش ایران در راستای سیاست منطقه‌ای نیکسون
۶۲	بخش چهارم: استراتژی ایران در منطقه خلیج فارس و اقیانوس هند
۶۳	فصل اول: نگاهی به اهمیت خلیج فارس و موضعگیری نسبت به آن
۶۳	۱- اهمیت خلیج فارس
۶۴	۲- خروج نیروهای انگلیسی از خلیج فارس

۶۶	۳- بازتاب دکترین نیکسون در خلیج فارس
۶۸	۴- سیاست دو ستون
۷۳	فصل دوم: استقلال بحرین
۷۸	فصل سوم: ایران و عمان
۷۸	۱- سابقه روابط
۸۰	۲- انقلاب ظفار علل و زمینه‌ها
۸۱	۳- مداخله ایران در بحران ظفار- علل و زمینه‌ها
۸۱	الف) ایفای نقش نظامی و امنیتی در منطقه خلیج فارس
۸۲	ب) مبارزه با توسعه نفوذ شوروی و کمونیسم در خلیج فارس
۸۳	ج) اهمیت راهبردی خلیج فارس و سرزمین عمان
۸۳	د) نگرانی ایران از گسترش اندیشه‌های جنبش ظفار در منطقه خلیج فارس
۸۴	۴- اعزام نیرو به ظفار توسط ایران
۸۷	فصل چهارم: موضعگیری ایران در قبال یمن (شمالی، جنوبی)
۸۹	فصل پنجم: شاخ آفریقا
۹۰	ایران در مواجهه با شاخ آفریقا
۹۳	بخش پنجم: سیاست ایران در قبال کشورهای حوزه سنتو و افغانستان
۹۴	فصل اول: ایران و عراق
۹۴	۱- انقلاب در عراق
۹۵	۲- شاه و انقلاب عراق
۱۰۱	۳- دخالت ایران و حمایت از شورش کردهای عراق
۱۰۶	فصل دوم: ایران و ترکیه
۱۰۷	۱- ترکیه و موقعیت جهانی و منطقه‌ای آن
۱۰۸	۲- موضعگیری ترکیه در قبال دو بلوک شرق و غرب
۱۰۹	۳- همسویی سیاست ایران و ترکیه در قبال بلوک شرق و غرب
۱۱۰	فصل سوم: ایران و پاکستان
۱۱۱	۱- بحران هند و پاکستان
۱۱۱	۲- حمایت ایران از پاکستان در برابر هند
۱۱۲	۳- ناآرامی در بلوچستان و موضعگیری ایران در قبال آن

۱۱۴ فصل چهارم: ایران و افغانستان
۱۱۴ ۱- افغانستان در کمربند شمالی
۱۱۵ ۲- موضعگیری ایران در قبال افغانستان
۱۱۷ بخش ششم: سیاست ایران در قبال مسئله اعراب و اسرائیل
۱۱۸ فصل اول: ایران و عربستان
۱۲۰ فصل دوم: ایران و مصر
۱۲۰ ۱- ناسیونالیسم رادیکال مصر
۱۲۰ ۲- ایران و غرب در مقابل مصر
۱۲۳ ۳- ایران و مصر در دوره سادات- چرخش رابطه
۱۲۵ فصل سوم: ایران و اسرائیل
۱۲۵ ۱- علل نزدیکی ایران به اسرائیل
۱۲۷ الف) همکاریها در زمینه اطلاعاتی- امنیتی
۱۲۹ ب) همکاریهای نظامی- تسلیحاتی
۱۳۰ ج) همکاریهای نفتی و مسئله خطوط نفت
۱۳۱ د) همکاریهای فنی و کشاورزی
۱۳۱ ۲- چرخش رابطه
۱۳۳ - نتیجه گیری

بخش اول

بخش مقدماتی

۱- درباره موضوع

موضوع رساله حاضر با عنوان تأثیر جنگ سرد بر سیاست خارجی ایران از سال ۱۹۶۰-۱۹۷۹ به بررسی دوره ای مهم در تاریخ روابط بین‌الملل می‌پردازد که در آن، جهان به دو بلوک غرب و شرق به رهبری آمریکا و شوروی تقسیم شد، در این دوره می‌پردازد. هر دو بلوک در میان سایر کشورهای جهان مناطق نفوذی با شدت و ضعف مختلف را برای خود به دست آوردند. در این رساله سعی بر آن است تا چگونگی شکل‌گیری جنگ سرد و صورتبندی این دو قطب و نقش ایران در این مناسبات قدرت مورد بررسی قرار گیرد و از طرفی چگونگی مواجهه ایران و حکومت پهلوی با این تحولات ارزیابی شود.

۲- بیان مسئله و پرسش‌های اصلی

در بررسی تحولات تاریخی در جهان، به خصوص در دوران معاصر که روابط بین دولتها در هم تنیده شده است، صورتبندی نظام بین‌المللی و تغییر در آن بر نوع، نحوه و چگونگی سیاست خارجی تمامی کشورها تأثیر گذاشته و از طرفی ظهور تغییرات داخلی در بعضی از کشورها چهره نظام بین‌المللی را تغییر داده است. گسترش تمدن غربی در قرون معاصر موجب تغییرات گسترده‌ای در شرایط و تحولات داخلی کشورهایی مانند ایران، چین، هند، عثمانی و... شده است. ایران از زمان قاجارها با تمدن غربی روابط گسترده‌ای را آغاز کرده و از همان ابتدا جنگ قدرت میان روسیه و انگلیس بر سر ایران شروع شد. این رقابت مانع از آن شد که ایران به صورت مستقیم مستعمره گردد ولی تبعات این دخالتها در ساختارهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشورمان باقی ماند. از قرن بیستم از منظر سلسله مراتبی قدرتهای مسلط در نظام بین‌الملل پس از وقوع دو جنگ جهانی تغییرات فراوانی یافت. مرام کمونیسم در روسیه موجب انقلاب و ظهور شوروی گشت و از طرفی در غرب و نظام لیبرال، آمریکا جای انگلیس را گرفت. این دو کشور از میانه قرن در مسابقه

تسلیماتی رو در روی هم قرار گرفتند که به آن جنگ سرد گفته می‌شود. هر کدام از این دو کشور، همپیمانانی در سایر نقاط جهان یافتند و تشکیل دو بلوک مرسوم به شرق و غرب را دادند. منطقه خاورمیانه به دلیل موقعیت استراتژیک و وجود منابع نفتی فراوان مورد توجه جدی دو قدرت بود. ایران به دلیل شرایط جغرافیایی و ساختار سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی آن، موقعیت کلیدی در منطقه داشت. محمدرضا شاه که در این زمان با کمک آمریکا توانسته بود با یک کودتای نظامی دولت ملی مصدق را سرنگون کند، اعتمادش به بلوک غرب بیشتر شده بود. از طرفی شوروی به دلیل حمایت از شورشهای صورت گرفته در آذربایجان و کردستان و نیز گذشته استعماری آن، بدگمانی شاه را موجه می‌ساخت.

حال در این پژوهش سعی بر آن است که روند و چگونگی وقوع این تحولات و موضعگیری دول درگیر در آن را مورد بررسی قرار گیرد.

الف - سؤال تحقیق

جنگ سرد و شکل‌گیری نظام بین‌المللی براساس روابط میان بلوک غرب و شرق، بر مناسبات ایران با کشورهای همسایه‌اش چه تأثیری گذاشت؟

ب - فرضیه تحقیق

ایران به دلیل ترس از نفوذ شوروی و مرام کمونیسم به کشورهای همسایه به بلوک غرب نزدیک شد و به دخالت مستقیم و غیرمستقیم در امور همسایگانش پرداخت.

۳- اهمیت مسئله

از آنجا که جنگ سرد باعث تحولاتی شد که تغییراتی در نظام بین‌المللی و مناسبات موجود در آن داد، شناخت سازوکارها، نوع تحولات، و مناسبات، مسلماً در درک چرایی تحولات تاریخی جهان از میانه قرن بیستم، به بعد مفید خواهد بود، مخصوصاً از آن روکه این قطب‌بندی تأثیرات شایان توجهی بر تحولات داخلی و نوع، نحوه و چگونگی مناسبات خارجی ایران در دوره پهلوی دوم گذاشت که

تبعات آن حتی بر ایران امروز نیز قابل مشاهده است.

شناخت درونمایه و برون‌نمایه سیاست خارجی ایران در برهه‌ی مورد تحقیق علاوه بر فهم چرایی و چگونگی روابط ایران آن زمان، موازنه‌ی عدمی پس از پهلوی، یعنی گفتمان سیاست خارجی پس از انقلاب را که در کاشی نوشته‌ی سر در وزارت خارجه نمود شعاری یافته، قابل فهم و زمینه‌شناسی می‌توان نمود. اگرچه تاریخ در یک دوره زمانی رخ داده است و به عقیده برخی مرده است اما تحقیقات تاریخی همواره به دلیل مسائل شناخت‌شناسی حاوی پویایی و عنصر به روز شده است. هر تحقیق تاریخی متأثر از مسائل شناختی زمان نگارش آن است و به همین دلیل هر نسل باید تاریخ خودش را دوباره بنویسد چون مسائل جدیدتری پیش روی او قرار دارد. از این لحاظ تحقیق تاریخی نیاز همیشگی جوامع است تا پویایی و سرزندگی خود را از دست ندهد. این تحقیق نیز تلاش در جهت تحقیق این مسئله است.

۴- پیشینه و ادبیات تحقیق

پایان‌نامه یا کتاب مبسوطی تحت این عنوان در ایران کار نشده است. با مراجعه به کتابخانه‌های ملی، مجلس شورای اسلامی، آستان قدس رضوی، وزارت امور خارجه و بخشهای تاریخ، علوم سیاسی و جامعه‌شناسی دانشگاه‌های مختلف و جستجو در سایت اطلاعات و مدارک علمی ایران-IRANDOC به این نتیجه رسیدیم که در این زمینه به طور خاص و مستقیم پژوهش صورت نگرفته است. البته راجع به این دوره و روابط خارجی ایران کتب و مقالاتی چاپ شده است اما به طور خاص رابطه‌ی مستقیم جنگ سرد بر سیاست خارجی ایران به طور مبسوط مورد توجه قرار نگرفته است مانند آثار هوشنگ مهدوی، ازغندی و گازویورسکی. و همین‌طور راجع به خود موضوع جنگ سرد مثل تاریخ جنگ سرد اثر آندره فونتن.

روشی که در جریان این تحقیق به کار گرفته شده، روش تاریخی-تحلیلی است که مبتنی بر گردآوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای و آرشیوی موجود بوده است.

۵- دشواریها و موانع تحقیق

اولین دشواری موجود در این رساله، گستردگی فضایی و زمانی موضوع است. بررسی پدیده‌ای

مثل جنگ سرد گستره‌ای به اندازه‌ای جهان را دربرمی‌گیرد و تا آن فضا ترسیم نشود نمی‌توان به تأثیر آن بر کشور ایران پرداخت.

بررسی دو بلوک غرب و شرق و مناسبات قدرت و صورت‌بندی نظام بین‌المللی در میانه قرن بیستم کاری شاق و توانفرساست. در این گونه تحقیقات جغرافیایی به این گستردگی باید در سطوری به اندازه یک تحقیق دانشگاهی گنجانده شود و این امر تحقیق را به سوی اصل «گزینش» مواد براساس هدف و روش تحقیق می‌کشاند. امر گزینش کاری پیچیده است و از اینرو محقق برجسته و خبره‌ای می‌طلبد و از آنرو که رساله کارشناسی‌ارشد اولین کار جدی تحقیقی یک دانشجو است، بدون شک اشکالاتی نیز در خود دارد.

موضوع نیز حساسیت برانگیز است. بلوک غرب، بلوک شرق و ایران هرکدام یک منظومه فکری دارد که براساس احساس تعلق به هرکدام از این سه حوزه، تحقیقاتی جانبدارانه صورت گرفته است. نویسندگان مرام کمونیسم شرق، لیبرالیسم غرب و ناسیونالیسم ایرانی در به تصویر کشیدن این تحولات آثار بسیاری نوشته‌اند که حقیقت را در لایه‌ای ضخیم از گردوغبار ذهنیت پنهان کرده‌اند. محقق باید بسیار هشیار باشد که اسیر پیشداوری نشده و خود را نیز از جانبداری بی‌الاید.

در بخش مربوط به بررسی بلوک غرب و شرق در صورت‌بندی نظام بین‌المللی، منابع دست اول در کتابخانه‌های ایران یافت نمی‌گردد و به همین دلیل محقق مجبور است از منابع تحقیقی استفاده کند. از طرفی ضعف آشنایی به زبان‌های خارجی برای دانشجویان مشکلی دو چندان است که اینجانب نیز از ناتوانی مبرا نیستم چون بضاعت زبان‌دانی من در حد استفاده از چند تحقیق به زبان انگلیسی بود و از استفاده کتب دیگر به سایر زبانها محروم بودم.

۶- سازمان تحقیق

پژوهش حاضر با عنوان «تأثیر جنگ سرد بر سیاست خارجی ایران از سال ۱۹۶۰-۱۹۷۹» شامل

پنج فصل است:

در فصل اول با عنوان « جنگ سرد از آغاز تا دکترین آیزنهاور » به مسائلی نظیر تعریف جنگ سرد و تئوریهای آن، جنگ سرد از نظر بلوک شرق، جنگ سرد از نظر بلوک غرب، شکل‌گیری نظام دو قطبی، سیاست مهار یا دکترین ترومن و بحران برلین و تشکیل ناتو می‌پردازد.

فصل دوم با عنوان «ایران در مواجهه با جنگ سرد» به مسائلی نظیر ایران و آغاز جنگ سرد، ایران و شوروی، ورود ایران به اردوگاه غرب، الحاق ایران به سنتو، کودتای ۱۹۸۵ عراق و نزدیکی عراق به شوروی، روابط شاه و کندی، روابط شاه و جانسون، دکترین نیکسون، بحران شبه‌جزیره کره، نبرد ویتنام، اصول و مبادی فکری دکترین نیکسون و اهداف اصلی آن، تحولات خاورمیانه و تثبیت مجدد آمریکا، انگیزه توسعه‌طلبی در سیاست خارجی پهلوی دوم و تغییرات ارتش ایران در راستای سیاست منطقه‌ای نیکسون پرداخته است.

فصل سوم با عنوان «استراتژی ایران در منطقه خلیج فارس و اقیانوس هند» به موضوعاتی مثل اهمیت خلیج فارس، خروج نیروهای انگلیس از خلیج فارس، بازتاب دکترین نیکسون در خلیج فارس، سیاست دوستون، استقلال بحرین، روابط ایران و عمان و مسئله انقلاب ظفار، مداخله ایران در بحرین و اعزام نیرو توسط ایران به ظفار، موضعگیری ایران در قبال یمن و شاخ آفریقا پرداخته است.

فصل چهارم با عنوان «سیاست ایران در کشورهای حوزه سنتو و افغانستان» به مسائلی پیرامون روابط ایران و عراق، انقلاب در عراق و عکس‌العمل ایران، دخالت ایران در حمایت از شورش کردهای عراق، روابط ایران و ترکیه و همسویی‌شان با بلوک غرب، موقعیت جهانی و منطقه‌ای ترکیه، روابط ایران و پاکستان، بحران هند و پاکستان، ناآرامی در بلوچستان و موضعگیری ایران در مقابل آن و روابط ایران و افغانستان می‌پردازد.

فصل پنجم با عنوان «سیاست ایران در قبال مسائل اعراب و اسرائیل» به روابط ایران و عربستان، ایران و مصر، ناسیونالیسم رادیکال مصر و رویکرد ایران و غرب در مقابل آن، روابط ایران و مصر در

دوره اتورسادات، روابط ایران و اسرائیل و علل نزدیکی ایران به اسرائیل پرداخته است. و در پایان نتیجه‌گیری پژوهش آورده شده است.

۷- تعریف مفاهیم و اصطلاحات

الف- جنگ سرد:

جنگ سرد دورانی از تاریخ جهان است که زائیده جنگ جهانی دوم بود، که طرفین رقیب در این جنگ برای رسیدن به مقاصد و اهداف خود از ابزارهای غیرنظامی استفاده کرده و به اقدام به جنگ گسترده و مستقیم نمی‌کنند و از ابزارهای دیگری مانند فشار سیاسی و اقتصادی، ترور، جاسوسی، خرابکاری، جذب هم‌پیمانان سیاسی و... استفاده می‌کنند.

ب- تئوری دومینو:

براساس این تئوری هرگاه یک کشور در هر منطقه‌ای از جهان به دام کمونیسم بیفتد کشورهای همسایه نیز به ترتیب یکی پس از دیگری به دام کمونیسم می‌افتند البته عکس آن هم می‌تواند صادق باشد یعنی هر کشوری که به دنیای آزاد بپیوندد کشورهای همسایه نیز یکی پس از دیگری از آن کشور تبعیت خواهند نمود البته این تئوری توسط بلوک غرب ارائه شد.

ج- دکترین نیکسون

برنامه راهبردی بود که توسط نیکسون رئیس‌جمهوری آمریکا ارائه شد که اصول و مبانی فکری آن بدین گونه بود که می‌خواست تعهدات آمریکا را نسبت به جریانات و حوادث سیاسی نقاط جهان کم کرده و آن را بدست خود حاکمان بومی آن منطقه بسپارد و فقط از آنها حمایت کند.

۸- بررسی و نقد منابع اصلی:

بررسی منابع اصلی مربوط به این پژوهش کار ساده‌ای نیست زیرا به علت گستردگی و مجزا و متنوع بودن هر کدام از بخش‌ها، هر بخشی از کار خود دارای منابعی مجزا و اصلی است اما در ذیل به بررسی چند نمونه از منابع مورد استفاده در این پژوهش پرداخته شده است.

الف- تاریخ جنگ سرد:

آندره فونتن^۱، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی (۲ جلد)

آندره فونتن در سال ۱۹۲۱ متولد شد و به خاطر تحصیل در رشته‌های تاریخ، حقوق و اقتصاد، با مباحث و کلیات روابط اجتماعی، سیاسی و اقتصادی آشنایی کامل پیدا کرد و از آنجا که مدت‌ها به حرفه روزنامه‌نگاری مشغول بود، مسئولیت بخش خارجی روزنامه لوموند را عهده‌دار شد و به مدت ۱۸ سال از نزدیک شاهد و ناظر بسیاری از حوادث و اتفاقاتی بود که به وقوع پیوست. اثر وی در خصوص جنگ سرد منبع موثق و با ارزشی تلقی می‌شود. نویسنده با بسیاری از رهبران و شخصیت‌های سیاسی جهان ملاقات داشته و به دلیل حرفه روزنامه‌نگاری در کنفرانس‌های متعدد شرکت داشته است تا آنجا که در سال ۱۹۶۹ آندره فونتن به سردبیری روزنامه سیاسی لوموند منصوب شد. فونتن در اثر دو جلدی خود تحت عنوان «تاریخ جنگ سرد» به بررسی سیر تحولات جهان در فاصله سالهای ۱۹۱۷ تا ۱۹۶۳ یعنی تا بحران موشکی کوبا و فاصله بین چین و شوروی می‌پردازد. وی با تأکید بر کلیات روابط خارجی، محور اصلی را اتحاد جماهیر شوروی قرار داده و روابط دیپلماسی آمریکا و غرب را براساس موضعگیری و واکنش‌های شوروی تبیین می‌سازد. از اینرو با نگاهی کلی و گذرا به سبک خبرنگاران تحولات را تجزیه و تحلیل می‌کند. ضمن اشاره‌ای کلی بر حوادث آسیا و خاورمیانه و تاحدی قاره آفریقا، بحث اصلی را پیرامون تضاد و اختلاف بین شوروی و غرب متمرکز ساخته و به جنبه‌های رقابت‌آمیز دو طرف از لحاظ سیاسی، اقتصادی و تا اندازه‌ای ایدئولوژیکی تأکید دارد.

^۱. Andrew fenten

به نظر آندره فونتن جنگ سرد چیزی نیست مگر، تلاش یکی از دو قدرت برای سلطه بر سراسر جهان و تحمیل ایدئولوژی و تفکرات خود، فونتن تلاش دارد با نوشتن اثر فوق توجه جهانیان را به تفاهم و توافق و صلح در سطح بین‌المللی جلب کند. او سعی دارد با تکیه بر نوشته‌های روزنامه‌های رسمی و مخالف هم ضمن گفتگو با رهبران کشورها و حضور در جلسات و نشست‌ها و استفاده از اسناد و خاطرات شخصیت‌ها و انعکاس مستقیم نقل‌قولها هرکدام، در کتاب خود اصل امانت و بی‌طرفی را حفظ نماید و در حقیقت با ارائه نظریات و موضعگیری متقابل دو قدرت در قبال بحرانها و شرایط جهانی، قضاوت نهایی را به خواننده واگذار می‌کند. لذا توجه خاصی به پیمانها و شرح بحرانها دارد در حقیقت این کتاب ضمن برخورداری از ترجمه روان و گویا اثری جامع و مفصل در زمینه و روابط بین‌الملل بین قدرتها به حساب می‌آید که نویسنده با تحلیل‌های علمی و عمیق و روشن خود ارزش بیشتری به آن بخشیده است. به خصوص با توضیح در خصوص زندگی شخصیت‌های تأثیرگذار سالشمار ترتیب وقایع را به طور کامل و جداگانه در انتهای هر دو جلد کتاب آورده است اما علی‌رغم این امتیازات، چنانچه گفته شد، کتابی است تحلیلی که بر کلیات روابط بین‌المللی بیشتر برای کسانی قابل استفاده و مفید می‌باشد که قبلاً زمینه آشنایی با این مباحث را داشته‌اند. به دلیل حرفه روزنامه‌نگاری، نویسنده، به صورت منظم و یکپارچه به ذکر مطالب پرداخته و هر از چندگاهی گریزی زده و به سایر مطالب توجه می‌کند، از سوی مؤلف یا مترجم در خصوص اصطلاحات و عبارات خاص هیچ توضیحی در پاورقی‌ها یا بخش پایانی داده نشده و فاقد مقدمه از سوی مترجم می‌باشد و به فهرست منابع به صورت یکجا در بخش پایانی اشاره‌ای نشده است. با این همه اثر فوق یکی از مستندترین و در عین حال با ارزش‌ترین منبعی است که در خصوص جنگ سرد نوشته شده و به زبان فارسی ترجمه گردیده است که نویسنده بسیاری از وقایعی که به شرح آنها می‌پردازد شاهد آنها بوده است.

The Cold war

(1947-1991)

By

S. J. Ball

این کتاب توسط اس. جی. بال استاد دانشگاه گلاسکو توسط انتشارات آرنولد در لندن در سال ۱۹۹۸ به چاپ رسیده. مؤلف همان طور که خود در مقدمه کتاب اشاره می کند در نظر دارد حوادث و ریشه های جنگ سرد را از سال ۱۹۴۷ به بعد تا ۱۹۹۱ به تصویر بکشد و تلاش می کند کانونهای اصلی جنگ سرد و علل چگونگی هر یک از آنها را توضیح دهد. بال با اشاره به سیاست های جهانی دو کشور آمریکا و شوروی به عنوان دو قطب جدید در جهان به بررسی وضعیت جنگ سرد می پردازد و حوادث جنگ سرد را براساس روابط دو قدرت تعقیب می کند. به نظر نویسنده رکن اصلی جنگ سرد اروپاست که آلمان و مشکلات ناشی از آن جنگ سرد را تشدید ساخته و پیمانهای سیاسی و نظامی را رقم زده است. هم چنین بال، به سایر مراکز جنگ سرد نظیر چین، کره و شرق دور توجه دارد و به ریشه های اصلی بحران کوبا اشاره می کند و سپس به دوران تنش زدایی و برقراری متعادل قوا پس از دهه ۱۹۶۰ اشاره می کند. این کتاب گرچه با حجم کم به توضیح حوادث نیمه دوم قرن بیستم پرداخته، اما از ویژگیهای آن استفاده از منابع بسیار، ذکر فهرست منابع در آخر هر بخش، مقدمه مؤلف و شرح اصطلاحات به کار رفته است که به صورت جداگانه در اثر فوق درج شده است. نویسنده تاریخ دوران جنگ سرد را به چندین مرحله تقسیم نموده که ضمن تشریح خصوصیات هر دوره، به نقش محوری شوروی و آمریکا و خطمشی سیاسی هر دو قطب در سیاست های جهانی توجه نموده است. از آنجا که این اثر جدیداً به چاپ رسیده و از زوایای تازه ای به مباحث جنگ سرد توجه شده کتاب مهمی در زمینه جنگ سرد به شمار می رود نویسنده با عبارت و کلمات ساده، تلاش می کند که با توجه به منابع قضاوت بپردازد و کمتر نظرات شخصی خود را دخالت دهد از این رو در سراسر کتاب از سخنان و گفته های رهبران و شخصیت ها برای بیان نظرات خویش استفاده نموده است.

ج. سیاست خارجی آمریکا و شاه (بنای دولت دست نشانده در ایران)

مارک ج گازیورسکی، ترجمه فریدون فاطمی.

مارک ج گازیورسکی استاد دانشگاه لویزیانای آمریکا است. نویسنده در این کتاب پس از بررسی روابط دست نشانده‌گی بین کشورها و سیاست دولت‌های دست نشانده، به سیاست داخلی و نفوذ خارجی در ایران از سال ۱۹۵۱-۱۸۰۰ پرداخته و بعد به دولت مصدق و چگونگی سقوط آن در سالهای ۱۹۵۳-۱۹۵۱ می‌پردازد و سپس به استقرار دولت دست نشانده آمریکا در ایران و نیز دولت و جامعه ایران در زمان شاه و سیاست‌های دولت دست نشانده ایران می‌پردازد و با شروع انقلاب اسلامی کتاب را به پایان می‌رساند.

در این کتاب دسترسی نویسنده به بسیاری از اسناد رسمی دستگاه‌های دولتی و سیاسی آمریکا و مصاحبه‌های شخصی او با برخی از مقامها و مأموران آمریکایی که مستقیماً در جریان روابط ایران و آمریکا بوده‌اند و به آن ویژگی و تازگی می‌بخشد.

در مورد نویسنده آنچه می‌توان گفت این است که به نظر می‌رسد بیشتر جنبه‌های تحقیقی و تحلیلی کار برایش اهمیت دارد. اما البته باید توجه داشت وی با توجه به آنکه نسبت به سیاست آمریکا مواضع انتقادی دارد به هر حال آمریکایی است و بیشتر خیرخواه آمریکا است و انتقاد او هم متوجه شیوه‌ها و روش‌های برخی از دولت‌های آمریکا در تعقیب منافع این کشور است نه اینکه اساساً این منافع مشروع است یا نه. و اما از حیث اطلاعات گردآوری شده باید انصاف داد تا حدی که در چنین کتابی لازم و مقدور است نکات و مسائل عمده از قلم نیفتاده است.

د. روند سلطه‌گری (تاریخ سیاست خارجی آمریکا) × (۱۹۸۳-۱۹۳۸)

استفان آمبروز^۱ ترجمه احمد تابنده

استفان آمبروز در این کتاب به بررسی وقایع جنگ جهانی دوم در اروپا و آسیا، جنگ سرد، دکترین ترومن، سیاست دولت آمریکا در دوران آیزنهاور، کندی، جانسون، نیکسون و نیز سیاست آمریکا در قابل خاورمیانه و آفریقا تا سال ۱۹۸۰ پرداخته و با بررسی سیاست آمریکا در دوره کارتر به

^۱. Stephen Ambrose

پایان می‌رسد. این کتاب که در باب تاریخ آمریکا و سیاست خارجی این کشور به رشته تحریر درآمده است از جمله موفق‌ترین و پرتیراژ‌ترین آنها است ولی نویسنده در چهار فصل اول به بررسی سیاست خارجی آمریکا در دوران روزولت پرداخته است بدون اینکه اشاره‌ای به سیاست خارجی آمریکا در دوره قبل و تفوق سیاست انزواطلبی در آن دوره در میان افکار عمومی کرده باشد و زمینه‌های ورود آمریکا به جنگ جهانی دوم و مداخله‌گرایی در نظام بین‌الملل را روشن سازد در نتیجه فهم این دوره را برای خواننده مشکل می‌سازد. اما از این مسئله که بگذریم کتاب فوق یکی از نوشته‌های موفق است که درباره سیاست خارجی آمریکا در چنین جمعی نوشته شده است.

ه. جنگ قدرتها در ایران

باری روبین، ترجمه محمود مشرقی

باری روبین، از کارشناسان برجسته در مسائل خاورمیانه است. ارزش کتاب او علاوه بر شخصیت و مطالعات شخصی نویسنده دسترسی او به منابع گوناگونی است که شامل منابع آرشیوهای وزارت خارجه آمریکا و مدارک موجود در کتابخانه کنگره آمریکا و همچنین مجموعه کتب و گزارش‌ها و مقالاتی که درباره ایران منتشر شده می‌شود و نیز نویسنده برای تکمیل مطالب خود با بسیاری از دست‌اندرکاران مسائل ایران هم ملاقات و مصاحبه کرده و نظرات آنها را در متن کتاب منعکس نموده است.

هدف اصلی نویسنده کتاب شرح جریاناتی است که از بدو ورود آمریکاییها به صحنه سیاست ایران در یک‌دسال قبل روی داده و نیز فراز و نشیب‌های سیاست آمریکا را در ایران به خصوص در سالهای بعد از جنگ جهانی دوم تشریح می‌کند.

اما با وجود همه این مطالب وی در قضاوت‌های خود از خطا مصون نمانده و با وجود اعتراف صریح به مداخلات آمریکا در امور داخلی ایران در بعضی موارد سعی می‌کند به اهداف امپریالیستی آمریکا در ایران جامعه حسن نیت بپوشاند. زیرا نویسنده به هر حال آمریکایی است و در قضاوت‌های خود نسبت به پارهای از مسائل ممکن است تحت تأثیر احساسات و عواطف شخصی خود قرار گرفته باشد.

بخش دوم

جنگ سرد از آغاز تا دکتريں آيزنهاور

فصل اول مبانی جنگ سرد

۱- جنگ

تعریف:

از بدو پیدایش بشر تضاد و ستیز در گروه‌ها و اجتماعات بشری وجود داشته است. با گذشت زمان نه تنها از میزان جنگها و ستیزها کاسته نشده، بلکه با تکامل فکری انسان، جنگها پیچیده‌تر و جنگ‌افزارهای مورد استفاده نیز از نظر کمی و کیفی تکامل یافته‌تر شده‌اند.

در تعریف جنگ، هر چند ارائه تعریف دقیق و واحدی آسان نیست ولی ساده‌ترین و در عین حال جامع‌ترین تعریف را شاید بتوان از آن «روزن»^۱ و «جونز»^۲ دانست یعنی: «جنگ عبارت است از مخاصمه سازمان یافته‌ای که با استفاده از اسلحه‌ای بین گروههای اجتماعی و ملل متفق به وقوع می‌پیوندد.» اگرچه واژه جنگ به طور مجازی برای هر نوع برخورد و کشمکش به کار برده می‌شود، مانند جنگ کلمات، جنگ علم و مذهب، جنگ صنعتی، جنگ بین زنان و مردان و... اما در وهله اول، جنگ عبارت است از: کشمکش یا برخورد نظامی بین دولت‌ها «کلازویتس»^۳ یکی از مشهورترین محققان جنگ در کتاب خود^۴ می‌نویسد: «جنگ عبارت است از یک عمل خشونت‌آمیز به منظور مجبور ساختن طرف به قبول اراده ما.»^۵

اما جنگ در معنای حقیقی و دقیق خود، کشمکش و جدالی است که اولاً از لحاظ حجم و اندازه

1. Rosen

2. Jones

3. K.V. Clausewitz

4. "on waf"

5. وهاب ولی، «جنگ صلح» فرهنگ: سال چهارم، ش ۹ (خرداد ۱۳۷۰) ص ۳۲۵